

Frankfurt 2007: les fronteres d'un debat

La 59a edició de la *Buchmesse* (10-14 d'octubre) ha tingut la cultura catalana com a convidada d'honor

Se n'ha parlat a tort i a dret, a la premsa i a les tertúlies, i a estones era com si molts esperessin rebre'n el quadre clínic de la nostra col·lectivitat o una injecció d'autoestima d'efectes duradors. La participació de la cultura catalana –perquè aquesta, 'die katalanische Kultur', n'era la convidada d'honor o, en alemany, 'Ehrengast'– a l'edició d'enguany de la Fira del Llibre de Frankfurt ha estat una complicada cursa de relleus amb alguns trets propis d'una marató inacabable.¹ A hores d'ara, les anades i vingudes de polítics, escriptors i editors, les seves declaracions més o menys agosarades o previsibles, ofereixen un ingent corpus textual –matèria periodística que comença a ésser carn d'hemeroteca– a disposició dels investigadors que, tot valent-se dels mètodes de l'anàlisi crítica del discurs, en vulguin confegir una sèrie d'articles o fins i tot alguna tesina.

Des del punt de vista icònic, la cultura catalana ha estat simbolitzada pel logotip dissenyat per Miquel Barceló, una ballarina halterofilista que, diuen, és fràgil com la cosa representada, però que, com aquesta, té coratge i porta pes. En altres –pocs– cartells, alguns dels quals enganxats en punts estratègics a la ciutat, hi apareixien variacions del ja famós ruc català, la mística del qual se'ns escapa. Durant cinc o sis setmanes de tardor, els comerços de les principals cadenes llibreteres del país – Hugendubel, Thalia o Mayersche– han disposat d'un expositor en un lloc ben visible a l'abast de possibles lectors i *turistes de llibreria* ocasionals, on s'arrangleraven algunes de les nombroses obres de temàtica catalana editades amb motiu de la Fira. El desplegament ha estat molt considerable, i al llarg de quasi dotze mesos s'ha desenvolupat un ampli programa cultural –centrat sobretot en la literatura i la creació artística– que ha arribat a molts racons del país.² Segons Josep Bargalló, director de l'Institut Ramon Llull, el projecte es fonamentava en tres objectius a llarg termini: "1. Fer visible la força i el paper de la indústria editorial catalana; 2. Augmentar el coneixement i el reconeixement de la literatura catalana i promoure'n la traducció d'obres a d'altres llengües; i 3. Promoure el procés d'internacionalització de la cultura catalana des de la seva diversitat". L'oxímoron triat com a lema, "Singular i universal", és tan suggerent com de difícil aplicació segons el gust de tothom, com ha quedat demostrat a bastament en l'estira-i-arrossa de les diverses forces en joc. Seguint l'opuscle de Bargalló, la formulació del propòsit insistia en això mateix: presentar "la nostra cultura com una cultura transfronterera, oberta al diàleg universal des de la seva singularitat".³ Intuïm que aquí el concepte 'transfronterer', volgudament equívoc, significa el que cadascú vulgui veure-hi segons els propis interessos ideològics, i en part

¹ Vegeu VILA-SANJUÁN, Sergio (2007): *Guia de la Fira de Frankfurt per a catalans no del tot informats*. Barcelona: la Magrana. Des de la perspectiva d'un alemany, és interessant l'article d'EBMEYER, Michael (2007): "El camí de Catalunya cap a la Fira de Frankfurt 2007: Dificultats a Alemanya en el tracte i relacions amb la política cultural catalana". Dins JANÉ I LLIGÉ, Jordi & KABATEK, Johannes: *Fronteres entre l'universal i el particular en la literatura catalana*. Aquisgrà: Shaker, "Biblioteca Catalànica Germànica", 6, p. 167-174. Val a dir que els esdeveniments que s'hi expliquen només arriben fins a l'estiu de 2006.

² Encara es pot consultar a www.frankfurt2007.cat.

³ BARGALLÓ, Josep (2007): "Què fem a Frankfurt? La cultura catalana convidada d'honor a la Fira del Llibre 2007". Barcelona: Institut Ramon Llull, p. 69-70.

explica –o provoca– algunes discussions bizantines que han acompanyat la cita frankfurtesa des de la primera hora.

Centrant-nos en la promoció de les lletres catalanes en el mercat literari alemany, hem de fer esment de la presència d'alguns escriptors als mitjans de comunicació. Ha estat el cas de Maria Barbal: *Pedra de tartera* [*Wie ein Stein im Geröll*], editada per Transit, s'ha beneficiat dels elogis que va dedicar-li Elke Heidenreich en el seu programa *Lesen!*, que emet el canal ZDF de la televisió pública, de tal manera que la novel·la s'ha mantingut diverses setmanes a la llista de llibres més venuts del setmanari *Der Spiegel*. Així mateix ha estat molt visible Quim Monzó, que amb el seu *antidiscurs* inaugural no va deixar ningú indiferent i va tenir eco als diaris de l'endemà;⁴ més enllà de l'anecdòtic, el recull de narracions de Monzó *Hundert Geschichten* publicat per Frankfurter Verlagsanstalt és un esdeveniment literari. També la novel·la *Les veus del Pamano* [*Die Stimmen des Flusses*], de Jaume Cabré, apareguda a Insel en versió de Kirsten Brandt, ha estat objecte de recensions afalagadores. L'èxit més gran de Frankfurt 2007 consisteix a haver ajudat a traslladar a l'alemany un grapat de llibres, mitja dotzena dels quals són veritablement grans i han estat ressenyats per crítics competents. Excel·leixen dues obres: l'edició bilingüe en tres volums de la poesia completa de Salvador Espriu (*Obra poètica* [*Das lyrische Werk*]) a cura de Fritz Vogelgsang, publicada per l'editorial suïssa Ammann; i, a càrrec del mateix traductor, el *Tirant lo Blanc* [*Der Roman vom Weißen Ritter Tirant lo Blanc*] complet, en tres toms i amb un epíleg de Mario Vargas Llosa, editat per S. Fischer. Completen la tria de clàssics –medievals i contemporanis– *Fèlix o llibre de meravelles* [*Felix oder Das Buch der Wunder*], de Ramon Llull; *Solitud*, de Víctor Català; *Quanta, quanta guerra* [*Weil Krieg ist*], de Mercè Rodoreda; i tres obres de Josep Pla, entre les quals sobressurt una edició abreujada d'*El quadern gris* [*Das graue Heft*] a la Bibliothek Suhrkamp.

Què n'hem llegit a Alemanya

Després que a principis de març de 2005 Volker Neumann, aleshores director de la Fira, fes públic quin seria el convidat d'honor de l'edició de 2007, la controvèrsia atada des d'alguns sectors influents –decidits a treure profit de la histèria habitual dels debats hispànics– va saltar aviat a la premsa alemanya. Ja el juny d'aquell any a les pàgines del setmanari *Die Zeit*, Merten Worthmann encapçalava un seu article amb aquesta pregunta: “Si els catalans escriuen en espanyol, segueixen essent catalans?”⁵ Capciós o no, el titular avançava una qüestió de què s'han ocupat alguns reporters alemanys en els darrers dos anys i mig, sovint des d'una presa de partit no gens galdosa per al nacionalisme català. Worthmann –que viu a la ciutat comtal i l'any passat va publicar la guia *Gebrauchsanweisung für Barcelona*– hi remarcava alguns valors consagrats de la “novel·la urbana” barcelonina, tots ells autors castellanoescriptors de reconegut prestigi. Tot seguit, ens presentava per contrast una literatura en català pobra de solemnitat que viu de subvencions, un àmbit resclosit dominat pel favoritisme i que compta amb pocs autors notables, un mercat sense garanties de qualitat, perquè es publica massa i amb la màniga ampla. No era, certament, la millor manera de començar el ball. Sota aquest discurs, reproduït adesiara per diversos mitjans, hi subjau la visió barcelonista que exalta una idea concreta del clixé turístic o multicultural més estès i, mentrestant, s'ocupa d'ocultar el país. En altres paraules: una narrativa urbana de qualitat en llengua

⁴ Sobre el ressò a la premsa alemanya del ja famós parlament, vegeu *Frankfurter Rundschau* (2007): “Rhythmus, Rhythmus, Rythmus”, 10-X.

⁵ WORTHMANN, Merten (2007): “Wenn Katalanen spanisch schreiben, sind sie dann noch Katalanen?”. *Die Zeit*, 23-VI, p. 50.

espanyola que contrasta amb les tàctiques matusseres del catalanisme consistents a afavorir només els qui escriuen en “la suposada llengua originària del seu país”.⁶

De manera paral·lela a aquest tractament de la qüestió, també hi ha qui se’n situa als antípodes i presenta Catalunya des d’un punt de vista molt favorable, però essencialment retrospectiu; aquest historicisme accentua les posicions contestatàries dels intel·lectuals catalans, i tendeix a interpretar el moment actual a partir de la resistència antifranquista. N’és un bon exponent el documental *Land der Liebe und der Rebellion – Katalonien*, dirigit per Henning Burk, que ha estat emès en dues ocasions pel canal germanofrancès Arte.

Malgrat algunes excepcions, que podrien ser matèria d’un altre paper, el fet que en la delegació literària present a Frankfurt només hi hagués autors que escriuen en català no ha estat, en general, entès ni tractat amb simpatia. En bona mesura, les redaccions dels diaris alemanys no han fet altra cosa que reflectir de manera acrítica o interpretar les opinions dels col·legues espanyols, amb la qual cosa s’ha transmès la idea d’una realitat conflictiva amb components absurds o inexplicables des d’una perspectiva forana, i amb uns escriptors dividits en dos bàndols enfrontats en funció de la llengua literària de cadascú.⁷ És ja un tòpic que dels pobles minoritzats es destaquí sempre la *diversitat* o la *riquesa cultural*, mots que de vegades pareixen una invocació totèmica: ens han insistit que Catalunya, com que és essencialment *diversa*, a Frankfurt hi havia de presentar i exaltar aquesta heterogeneïtat. *Tota* ella, tanmateix? La fal·làcia que aquesta postura conté és ben coneguda d’alguns; però, reconeguem-ho, la ideologia bilingüista té una força extraordinària. Perquè aquí, com bé sabem, es tractava només d’una *dualitat*, de la felix identitat bífida dels catalanoparlants, que en realitat amaga una dinàmica d’interposició sistemàtica de l’espanyol en el pas de la dimensió casolana o regional a una de més àmplia amb vocació supranacional.⁸ En aquest sentit, les declaracions programàtiques del diari *ABC* quant a la funció de la *lengua común* projecten una ombra molt llarga: “Una de las peores consecuencias del nacionalismo es actuar con criterios estrechos y localistas en materia de cultura. España es una gran potencia cultural, y la lengua común de los españoles es uno de nuestros mejores activos en un mundo globalizado y altamente competitivo. [...] Cuando se cuenta con la segunda lengua de comunicación universal y con una industria cultural de referencia, llevar representantes de segunda fila equivale a tirar piedras contra el propio tejado”.⁹ Qüestió de jerarquia lingüística, doncs. L’al·lusió a aquest equip de segona no té res de casual ni d’innocent: dos dies abans la *Frankfurter Allgemeine Zeitung* ens havia brindat un article en el qual Paul Ingendaay, corresponsal de cultura a Madrid d’ençà de 1998, es permetia conjecturar que Catalunya presentaria a la Fira un equip de joves promeses (‘*Nachwuchsmannschaft*’).¹⁰ El text resumeix el joc de forces des d’una

⁶ WORTHMANN (2007): *ibid.*: “Da sie [*i. e.* Vázquez Montalbán, Marsé, Mendoza i Ruiz Zafón] jedoch nicht im vermeintlichen Ur-Idiom ihres Landes schreiben, sondern in einer gewissermaßen eingewanderten Sprache, dem kastilischen Spanisch, taugen sie wenig für die nationalkatalanistische Sache”.

⁷ Amb tot, hi ha qui ha denunciat aquesta visió massa esbiaixada. Vegeu EBMAYER, Michael (2007): “Der streitende Gast”. *Der Tagesspiegel* 10-X, p. 28: “Das katalanische Unabhängigkeitsstreben hat hierzulande traditionell eine schlechte Presse, was sich oft nur damit erklären lässt, dass die Korrespondenten in Madrid sitzen und die dort vorherrschende zentralistische Perspektive ungeprüft übernehmen. Über diese Einseitigkeit erschrickt man in Katalonien mitunter. Vor allem über einen Kommentar der ‚FAZ‘, der den Eindruck erweckte, spanisch- und katalanischsprachige Schriftsteller seien verfeindete Gruppen, ist der Ärger im Gastland bis heute nicht verraucht”.

⁸ Sobre això és molt suggerent l’article de MURGADES, Josep (2007): “Dinàmiques de la interposició en el pas del particular a l’universal”. Dins JANÉ I LLIGÉ & KABATEK: *ibid.*, p. 143-165. Sobre la *Buchmesse*, vegeu p. 160-162.

⁹ *ABC* (2007): “Sectarismo cultural en Fráncfort”, 14-VI.

¹⁰ INGENDAAY, Paul (2007): “Das große Fremdeln”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 12-VI.

posició hàbilment tendenciosa. El títol en si mateix mereix un comentari: “Das große Fremdeln”, que ens permetem traduir per ‘la gran inhibició’. El verb ‘fremdeln’ acostuma a referir-se a la conducta malfiada o un punt esquerpa pròpia de les criatures quan entren en contacte amb persones externes al cercle familiar. Se’ns donava a entendre així que el retraïment generalitzat era la reacció comprensible d’una sèrie d’escriptors destacats, de Juan Marsé a Sergi Pàmies, davant la instrumentalització política al servei del nacionalisme; de fet, s’explica que els millors autors tenen motius de pes per no voler fer part del projecte, fins al punt que ja no es tracta tant de quins seran els elegits per viatjar a Frankfurt com de qui està disposat a anar-hi.¹¹ Com a colofó, el corresponsal sumava a la seva causa la figura d’un insigne poliglòt (la traducció és nostra): “Tal vegada caldria seguir l’exemple de Ramon Llull [...]. Llull sabia mitja dotzena d’idiomes: llatí, hebreu, àrab, francès, espanyol i català. Segons la tradició, quan algú li dirigia la paraula, el savi responia sempre en la llengua del seu interlocutor”.¹² En oposar el do de llengües de Llull a un suposat reduccionisme localista, Ingendaay venia a reblar el clau de “la voluntària provincialització d’una gran regió cultural” que havia denunciat en un altra ocasió, en un article furibund contra la política lingüística de la Generalitat on traslladava les inquietuds i els llocs comuns divulgats habitualment per les redaccions d’*ABC* i *El Mundo*.¹³ Segons altres comentaristes, com ara Ina Hartwig, redactora literària de la *Frankfurter Rundschau*, donar preferència als autors en català suposa “una restricció artística” que impedeix de copsar la totalitat d’aquesta cultura bilingüe;¹⁴ o fins i tot, per a la *FAZ*, delata l’“estretor de mires” o “petitesa d’esperit” (‘Kleingeistigkeit’) d’una autoconsciència poc menys que acomplexada.¹⁵

El debat identitari ibèric ha interessat un sector ben visible del públic que n’era receptor potencial,¹⁶ i alguns membres de l’organització de la Fira no s’han mostrat pas en contra que es produís, ans al contrari –encara que podria tractar-se només d’un gest diplomàtic o una estratègia publicitària–. Així, Caroline Vogel, portaveu de la Fira, va declarar a l’edició digital de *Der Spiegel* que “un dels punts d’interès principals de l’edició d’enguany és la dimensió política del bilingüisme regional”.¹⁷ El debat, creiem, estava enverinat des del principi, i entrar a discutir què entenem per cultura o fins i tot per literatura catalanes –no sortim mai del terreny llenegadís de les paraules i els conceptes– s’ha revelat políticament pervers. És aquesta una ocasió immillorable perquè alguns reflexionin si la disputa en els termes en què s’ha plantejat era evitable; perquè pensin si ens convenia o si, ben al contrari, ha projectat una imatge de les coses

¹¹ Se’n fa ressò VILLAPADIerna, Ramiro (2007): “Alemania teme que la cultura catalana lleve a Fráncfort un equipo de segunda”, *ABC* 13-VI.

¹² INGENDAAY, Paul (2007): *ibid.*: “Vielleicht sollte man sich einfach an Ramon Llull halten [...]. Llull beherrschte ein halbes Dutzend Sprachen, darunter Latein, Hebräisch, Arabisch, Französisch, Spanisch und Katalanisch. Richtete jemand das Wort an ihn, so wird überliefert, antwortete der Gelehrte stets in der Sprache seines Gegenübers”.

¹³ “Die freiwillige Selbstprovinzialisierung einer großen Kulturregion”. Dins INGENDAAY, Paul (2006): “Die Sprachpolizei rät. Gängelei und Säuberung: Katalonien bedrängt Spanien”, *FAZ* 18-I.

¹⁴ HARTWIG, Ina (2007): “Der Trick mit der Kultur”, *Frankfurter Rundschau* 10-X: “Doch sind überwiegend Schriftsteller nach Frankfurt gereist, die auf Katalanisch schreiben, das heißt in der während der Franco-Diktatur unterdrückten Sprache; was eine künstliche Einschränkung bedeutet und gewollt die Aufmerksamkeit auf nur einen Teil ihrer letztlich eben doch zweisprachigen Kultur lenkt”.

¹⁵ *FAZ* (2007): “Heimatliebe ohne Patriotismus” [Sobre *Katalonien*, d’Andreas Drouve], 28-VI, p. R8.

¹⁶ Basta fer un cop d’ull a alguns titulars, com ara aquest de *Die Welt* del 14-IX-2007: “Iberische Sprachenstreit”.

¹⁷ BOSSY, Franziska (2007): “Einmalig zweisprachig”, *Spiegel Online* 14-X: “Eines der zentralen Interessenfelder in diesem Jahr ist die politische Dimension der regionalen Zweisprachigkeit”. URL: <http://www.spiegel.de/kultur/literatur/0,1518,503860,00.html> [consultat el 19-XI-2007].

catalanes no del tot llúida; o si es tracta, senzillament, d'una mena de peatge que cal pagar dia sí dia també a fi d'assegurar-se una existència –real o virtual, i sovint subjecta a contingències electorals– a mig camí entre la *regió* i la *nació*. Sembla que certes coses s'haurien pogut fer amb més tacte, o hauria calgut fer-les amb un bri d'astúcia i coneixent millor els tics nacionals germànics. De tota manera, costa de creure que les forces vives de l'espanyolisme cultural haguessin perdonat mai un programa així d'ambicions de projecció exterior *en solitari* de la literatura en català; perquè aquí el que comptava era la magnitud de l'esdeveniment, la volada simbòlica de tot plegat. Altres consideracions com la qualitat artística dels diversos actes o fins i tot l'elevat pressupost del projecte són més innòcues. Entre els molts articles apareguts arreu en els fronts més heterogenis, trobem impagable la percepció ofesa de l'*espanyolisme paranoic* tal com l'expressava Horacio Vázquez-Rial a *Libertad Digital*: la invitació de Catalunya en aquest fòrum internacional respondria als interessos en política exterior d'Alemanya, un país que, sigui dit de passada, “inició el conflicte yugoslavo al reconocer la independència de Croàcia y Eslovenia”; per tant, el govern espanyol faria bé de vigilar els falsos amics que, en el si de la Unió Europea, cerquen de desestabilitzar-lo.¹⁸

Bromes a banda, s'ha parlat de tot i molt: també de Rilke i de Kafka (en el nostre corral, l'escriptor txec-jueu-alemany té un gran predicament entre certa gent a qui agrada fer-se'l seu a deshora) i fins i tot de literatura turca, la qual, per cert, tindrà un paper destacat a Frankfurt el curs que ve (ho recordem per anar preparant el terreny). A estones el magma identitari s'ha fet tan espès, que per a alguns l'única manera de dir-hi la seva ha estat la ironia estripada, com la de José Carlos Llop a l'article titulat “¿Turcos, austrohúngaros o sin techo?”.¹⁹ Que consti que no volem discutir la seva raó, o raons, que són del tot respectables.

L'experiència frankfurtesa ha estat sens dubte positiva perquè, per una vegada, ens ha situat en un aparador privilegiat a la vista d'un públic de professionals i curiosos que, des d'una talaia sanament externa, han pogut gaudir democràticament d'una selecció acurada de les nostres virtuts i misèries. Perquè la *Buchmesse* no es limita al recinte firal ni als cinc dies frenètics que van de la inauguració a la clausura, sinó que també es viu en el *soroll mediàtic* que genera. La literatura en català –que, convé insistir-hi, no va néixer abans-d'ahir!– s'ha fet visible en alguns àmbits on abans no ho era, tot aprofitant el més gran impuls internacional de què ha estat objecte fins ara. Curem-nos en salut, però, davant de les expectatives infundades i del derrotisme: ni ha estat aquesta una olímpada impecable, ni ens ha sortit el tret per la culata. Sobretot, Frankfurt ens ha posat a tots davant un mirall de grans proporcions. Potser així sabrem millor de quin cabal disposem quan calgui inventar-se nous reptes.

Sebastià Moranta

(Frankfurt del Main / Marburg)

* Aquest article s'ha publicat en el número de desembre de 2007 de la revista *El Mirall* (Palma de Mallorca).

¹⁸ Vegeu VÁZQUEZ-RIAL, Horacio (2007): “La fira del llibre de Frankfurt”, *Libertad Digital*. URL: <http://revista.libertaddigital.com/articulo.php/1276233854> [consultat el 9-XI-2007].

¹⁹ *ABC* (2007), 19-X.